

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2015

FORFATTER: Kirsten Pors Madsen

TITEL: Peter Nielsen Pors 1878-1948

KORT RESUME: Peder Nielsen Pors og hans hustru Martha rejste fra Nordslesvig til Danmark for at skabe sig en bedre tilværelse og fremtid. Sønnen, Peter Pors, der var nummer fem i en børneflokk på 12, voksede op i Harte. Efter en tur til Amerika, slog han sig ned i Møsvrå ved Almind

Peter Nielsen Pors 1878-1948

Kirsten Pors Madsen

Peder Nielsen Pors og hans hustru Martha rejste fra Nordslesvig til Danmark for at skabe sig en bedre tilværelse og fremtid. Sønnen, Peter Pors, der var nummer fem i en børneflokk på 12, voksede op i Harte. Efter en tur til Amerika, slog han sig ned i Møsvrå ved Almind. Her oplevede han i sit lange liv en verden i forandring med landbrugets mekanisering, demokratiets udvikling, økonomiske opgangs- og nedgangstider samt to verdenskrige.

Martha og Peder Nielsen Pors med familie. Forrest ses Martha og Peder Nielsen Pors med datteren Martha imellem sig og datteren Dorthea (Titte) til venstre for sin mor, hun blev senere uddannet diakonisse og havde sit virke på Stevns. På bageste række fra venstre ses børnene Jens, der døde i en ung alder, Kristian, der senere overtog *Brogaard*, Peter (min bedstefar), Thora og hendes mand Niels, Marie, Marius, senere købmand i Låsbygade samt Søren, der emigrerede til Amerika.

Foto: Privateje.

Min bedstefars liv

Hvem var han - den mand, der på fotografiet sidder og holder om min storesøster og mig en sommerdag i 1945? Hvorfor flyttede hans far og mor med fem små drenge i 1879 fra Nordslesvig til Koldingegnen? Geografisk ikke mange kilometer, men det må have været en flytning, som er blevet nøje overvejet. Hvordan var hans barndom og skolegang? Han var nummer fem af en flok på tolv, hvoraf de tre døde som små, mens en yngre bror døde i en alder af 20 år, en bror, som må have betydet meget for ham, da hans ældste søn blev opkaldt efter ham.

Sommeren 1945. Peter Pors sidder på stjerten til en stivvogn med to af sine børnebørn – Inger, født 1941, og Kirsten (forfatteren), født 1943. I baggrunden ses kostalden. Foto: Privateje.

Hvilke fremtidsudsigter og muligheder havde han som ung, og hvordan udnyttede han dem? Hvordan var hans manddomsår med gård og familie? Hvordan var vilkårene økonomisk, politisk og kulturelt? Er der en sammenhæng med forældrenes opbrud i 1879 og de valg, han tog? Hvordan var det at blive enkemand i en forholdsvis ung alder midt i 1930ernes landbrugskrise, og hvilke muligheder havde han, da kræfterne til fysisk arbejde på gården slap op? I hele perioden levede Danmark i skyggen af stormagten Tyskland. Hvordan påvirkede det hans liv?

Dette er nogle af de spørgsmål om min bedstefars liv, som jeg ønsker at få besvaret. Selv har jeg ikke mange erindringer om ham, han døde dagen efter min fem års fødselsdag. Alligevel synes jeg, at det kunne være interessant at følge hans liv i store træk, og se de muligheder og begrænsninger, som omverdenen gav ham, og hvordan han skabte sit liv og sin eksistens under de vilkår, der var fra hans fødsel i 1878 til hans død i 1948.

Fra Ørsted til Harte

Efter nederlaget i 1864 kom grænsen delvis til at gå ved Kongeåen. Mange års aftaler, forhandlinger og krige førte i 1864 til en amputation af Danmark. Landets areal blev formindsket med en tredjedel.¹ De 300.000 dansksindede sønderjyder i Nordslesvig fik dog et håb. Ved fredsslutningen efter krigen mellem Preussen og Østrig i 1866 i Prag, fik den franske fredsmægler indføjet en § 5, der bestemte, at "*indbyggerne i de nordlige distrikter af Slesvig skal afstås*

til Danmark, når de ved en fri afstemning tilkendegiver ønsket om at forenes med Danmark".² Den danske regering, der under krigen i 1864 pure havde afvist en deling af Slesvig efter sindelag, var nu tilfreds med formuleringen. Den ønskede ikke mere at få dele af Slesvig tilbage til Danmark, der ikke var på dansk side. Det første rigsdagsvalg i februar 1867 viste klart, at der kunne trækkes en sindelagsgrænse mellem den nordlige del af Slesvig og den sydlige del. Sydgrænsen for det dansksindede område gik nord om Tønder og syd om Flensborg. I de nordslesvigske købstæder Haderslev, Aabenrå, Sønderborg og Flensborg var der et dansk flertal.³

Håbet om en snarlig afstemning kunne ikke skjule hverdagens barske realiteter – tre års preussisk værnepligt, der også betød en edsaf læggelse til den preussiske konge. Mange dansksindede ønskede at slippe for tysk militærtjeneste, og det kunne de ved at optere for Danmark, det vil sige, at de valgte at beholde deres danske statsborgerskab.⁴ Mange optanter blev udvist til Danmark eller valgte selv at flytte, eller de valgte at udvandre til Amerika. Derved blev de dansksindedes sag undergravet.⁵ De danske stemmetal faldt ved de følgende valg, dette var ikke på grund af et sindelagsskifte, men simpelthen fordi mange af de dansksindede flyttede eller flygtede.

På en gård i Ørsted i Oxenvad Sogn i Gram Herred boede Peder Nielsen Pors og hans hustru Martha. Ved valget i 1871 blev der i Ørsted afgivet 110 danske stemmer og 6 tyske til rigsdagsvalget. 13 år senere i 1884 var stemmetallene 60 danske og 25 tyske.⁶ I

Ørsted i dag. Kort & Matrikelstyrelsen.

Familien Pors stammede oprindeligt fra Ørsted i Slesvig, men valgte efter tabet af hertugdømmerne at flytte over på den nordlige side af den dansk-preussiske grænse. Lave målebordsblade 1901-1971. Kort & Matrikelstyrelsen.

mellemtiden var der sket flere ting, der gjorde det sværere at være dansker i Slesvig. Bismarck havde i 1879 ophævet § 5.⁷ I 1871 indførtes i folkeskolerne på landet tysktimer, fra 1878 skulle der i halvdelen af timerne undervises på tysk.⁸

Peder Nielsen Pors købte flere gårde i Harte. Den tredje gård var *Brogård* med mere end 100 tønder land. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Ophævelsen af § 5 og fortyskningen af skolesystemet har uden tvivl været væsentlige årsager til, at Peder Nielsen Pors og hans hustru i 1879 brød op. De havde på det tidspunkt fem drenge: Niels på syv år, Chresten på seks år, Marius på fire år, Søren på to år og Peter (min bedstefar) på et år.⁹ En anden mulig årsag til flytningen kunne være, at man forventede, at der var bedre muligheder for en rentabel landbrugsdrift i Danmark. Det passede fint ind i den tyske politik, der ønskede en fortyskning af Slesvig og hjalp tysksindede landmænd med at overtage og opkøbe gårde fra dansksindede.

Familien flyttede til Harte ved Kolding, her købte de en gård, som de kaldte *Frihedslø*.¹⁰ Økonomisk gik det fremad. Yderligere to gange handlede Peder Nielsen Pors gård. Nummer to hed *Egely*, og den tredje var *Brogaard*, sidstnævnte var en gård på mere end 100 tønder land.¹¹

I Harte

En gård var i 1880'erne en selvforsynende enhed, hvor der var en tydelig arbejdsdeling. Gårdejeren, min oldefar Peder Nielsen Pors, var enhedens overhoved, han styrede arbejdsprocesserne, og han var økonomisk og juridisk den, der bestemte. Han alene kunne stemme ved alle offentlige valg på hele gårdens vegne. Desuden havde han den fulde myndighed over børnene. Alle kendte rangordenen og accepterede den, for sådan var det. Manden sad for bordenden, sønnerne og karlene sad på bænken langs vinduet, tjenestepigerne, døtrene og småfolk langs den anden side, hvis tjenestepigerne da ikke stod op, og endelig sad konen for den anden bordende.¹²

En selvstændig og handlekraftig bondestand var i løbet af århundredet vokset frem. Også de friheder og det ansvar, som Junigrundloven gav, har været med til, at dansk landbrug i slutningen af 1900-tallet ændrede karakter. Fra at være et korneksporterende land blev Danmark til et land, der eksporterede animalske produkter.

En opfindelse og en god idé var de to ingredienser, der skulle til. I 1878, samme år som Peter blev født, blev centrifugen opfundet af L. C. Nielsen. Det var en maskine, der kunne skille fløden fra mælken. Fire år senere blev det første andelsmejeri skabt i Hjedding. I 1890 var der 700 andelsmejerier i Danmark. I 1887 blev der opført et mejeri i Bramdrup tre til fire kilometer fra Harte. De fælles byggeaktiviteter i sognene gjaldt ikke bare andelsmejerier, men også forsamlingshusene. Forsamlingshusene bragte højskolerne

Harte Skole hvor Peter Pors gik i skole indtil sin konfirmation i 1892. Skolen blev opført i 1847 og nedbrændte i 1963, hvorefter en ny skole blev bygget.

Fotografiet viser skolen omkring 1906.
Foto: Kolding Stadsarkiv.

ud i landsbyerne, de kunne bruges til foredrag, sang, fester og gymnastik. Harte fik sit forsamlingshus i 1892, og samme år blev der bygget et missionshus i sognet.¹³ Det var initiativrige folk fra sognene, der stod bag byggerierne af både mejerier, forsamlingshuse og missionshuse.

Selvom det var et patriarkalsk samfund, var konen Martha, min oldemor, også en vigtig person for at få

en gård til at fungere. Hun skulle sørge for en stor husholdning, hvor der ikke bare skulle være mad nok til alle, formentlig mellem 14-16 store og små til hvert måltid, men hvor også årstidernes frugter skulle syltes, tørres og henkoges. Der skulle slagtes og bages, alt skulle udnyttes. Der skulle vaskes storvask, rulles og stryges. Der skulle være tøj til alle i familien, måske kom der et par gange om året en sy pige for at forsyne gårdens børn med nyt

tøj. Det gamle skulle repareres, der skulle strikkes strømper og så videre. Der skulle være omsorg for alle, hun skulle hjælpe og lindre ved sygdom. I 1870 var der kun 100 praktiserende læger i hele landet,¹⁴ så man måtte klare sig selv. Desuden fødte hun børn, i alt fik Martha 12 børn, hvoraf tre døde som små.¹⁵ Ren statistisk er det flot, at resten bortset fra Jens, som døde som 20-årig, blev 70 eller derover.

Min bedstefar Peter gik i skole i Harte. Skoleloven fra 1814 havde to love: En for landsbyskoler og en for byskoler. Landsbyskoleloven var indrettet efter landbrugets behov for arbejdskraft. Det betød, at de store børn i alderen 10-14 år om sommeren kun gik i skole én dag om ugen, mens de om vinteren gik fem dage. De små børn gik i skole omvendt. Man opererede med to klasser, først gik man tre år i lilleklasse og dernæst fire år i storeklasse. Peter gik altid i skole sammen med mindst én af sine søskende. Så kunne de også følges ad, når de gik frem og tilbage, lege, snakke, skændes og holde sammen mod de andre. Klassekvotienterne var store, mens fagkredsen var lille. Bibelhistorie, danmarkshistorie, skrivning, læsning og regning var det, de skulle lære. Selvfølgelig har der været tid til at lege, og med så mange søskende var der jo altid legekammerater.

På nabogårdene har der sandsynligvis også været mange venner. Der er dog heller ingen tvivl om, at børnene har fået lov til at gøre nytte, og at de skulle hjælpe til med alt det, de kunne. Så hjemmet og gården har været et ligeså vigtigt sted at få nyttige færdigheder, som skolen var det. Selvom hjemmet

var et fælles projekt, hvor alle ydede efter evne, var der stadig plads til at lege med katten, at lave en bondegård af pinde, sten og kastanjer, spille kort, lege gemmeleg, gemme fingerbøl og så videre. Det er svært at forestille sig, at moderen har haft tid til at deltage i legen. Men da hun blev enke og fik besøg af barnebarnet Jens, ja, da kravlede hun rundt på gulvet og legede med ham.¹⁶ Så mon ikke hun fandt tid.

Jeg en gård mig bygge vil

Peter blev konfirmeret i 1892, og det betød kun, at han nu ikke mere skulle gå i skole, men kunne arbejde hjemme på gården hver dag. Med så mange drenge, der efterhånden var blevet voksne karle, har der sandsynligvis ikke været brug for ret megen fremmed arbejdskraft bortset fra en røgter og nogle malkepiger. Al malkning foregik i hånden. Antallet af malkekøer var steget i takt med mulighederne for at eksportere smør. Malkearbejdet var kvindearbejde, men at muge ud, fodre, skaffe foder og dyrke markerne var karlearbejde. Tidligere var det almindeligt at braklægge en del af jorden hvert år for at få den rensat for ukrudt, det gjorde man ved at pløje jorden op til ti gange i løbet af det år, jorden lå brak. For at få foder til det voksende antal køer, gik man dog over til at dyrke roer. De skulle hakkes for ukrudt tre til fire gange i løbet af vækstsæsonen, derved slog man to fluer med et smæk: Dyrkningsarealet blev udvidet, og jorden blev rensat.¹⁷ Samtidig kunne man få et bedre sædskifte, så jorden ikke blev udpint. Den større mængde af kogødning forbedrede også høst-udbyttet.

Ikke alle børnene kunne overtage gården. Den ældste, Niels, købte sin egen gård og blev gift, inden faderen døde i 1898. Da moderen blev enke, blev hun boende på gården og forpagtede den ud til den næstældste, Chresten (for eftertiden staver jeg det Christian, for den stavemåde blev brugt, undtagen i kirkebogen fra Ørsted). Nummer tre i flokken, Marius, forlod landbrugserhvervet og blev købmand i Låsbygade i Kolding. Søren besluttede sig for at søge lykken i Amerika, og han udvandrede i 1899. Peter, der var nummer fem i rækken, tog plads på andre gårde i egnen omkring Kolding.

De fem ældste var født i Slesvig og ikke danske statsborgere. Marius fik efter ansøgning dansk indfødsret den 29. marts 1901, på det tidspunkt var han forretningsbestyrer i Kolding. To år efter søgte Christian og Peter samtidig om at få dansk indfødsret. Det fik de den 13. februar 1903. På det tidspunkt var Christian stadigvæk forpagter i Harte, mens Peter var karl i Almind sogn.¹⁸

Årsagen til, at de søgte dansk indfødsret, forbliver gætterier, men forældrenes holdning har uden tvivl smittet af. Desuden var det krævet for at få stemmeret til Folketinget og Landstinget.¹⁹ En tredje årsag til deres ønske om dansk statsborgerskab kan også have været det, de hørte i forsamlingshuset hver anden onsdag, når der var ungdomsmøder, foredrag af politikere, højskolefolk, præster og andre kulturpersonligheder.

Søren og Peter Pors. Fotografiet er muligvis taget lige før, Søren rejste til Amerika. Et par flotte fyre!
Foto: Privateje.

Venstres folketingsmand i Koldingkredsen fra 1865-1891 var den legendariske Christen Berg. På pladsen foran banegården i Kolding står en statue af ham med inskriptionen: *"Gå aldrig på akkord med uretten"*. Han og mange andre har stået på talerstolene og fortalt om kampen for parlamentarismen. Venstre havde på dette tidspunkt flertallet i Folketinget, men kongen benyttede sig af sin ret til at udpege ministre fra Højrepartiet, man kunne ikke have bønder og lignende udannede personer i regeringen. Venstre svarede igen ved at nægte at stemme for finanslovene. I perioden fra 1885-1894 var Folketinget sat ud af spillet.²⁰ Men kampen fra talerstolene i de nybyggede forsamlingshuse fortsatte, Grundlovens forsamlingsfrihed og talefrihed blev brugt. Christen Berg var med til i 1871 at stifte Kolding Folkeblad, der også blev en vigtig kilde til oplysning om alt, hvad der skete. Det må have været en sejr for den selvbevidste bondestand, da Venstre endelig i 1901 kunne danne regering.

Foredragene kunne også handle om andet. Sammenholdet i Norden var et gennemgående tema. Bjørnstjerne Bjørnsons sange blev sunget. *"Løft dit Hoved du raske Gut"*. Nationalfølelsen og kampviljen var intakt. Fra den periode stammer også Drachmanns: *"Du danske Mand af al din Magt"*. Den sang karlene til gymnastikopvisningen i forsamlingshuset, så taget var ved at lette. Men når foredrag om sønderjyderne og deres kamp mod uretten var temaet, bredte der sig en vemodig stemning i forsamlingshuset. De tyske myndigheder havde fortsat arbejdet med at svække danskheden i området ved helt

Dansk-amerikaneren Søren Pors omkring 1925.
Foto: Privateje.

at forbyde undervisning på dansk, ved at opfordre tyskere til at købe jord i Sønderjylland, og ved at gøre livet surt for de danskere, der var der, så de flyttede. Det var en usikker tilværelse, de førte. Så de, der sad i forsamlingshusene mindre end 20 kilometer nord for grænsen, kunne godt få kuldegysninger, skotte til hinanden og på hjemvejen snakke om, hvad de havde undgået ved, at forældrene for 20 år siden på deres vegne havde taget stilling til, hvor de skulle have deres barndom og ungdom. Til foredragsaftenerne hørtes sang. Edvard Lembcke skrev i 1859: *"Vort modersmål er dejligt"*, i 1870 skrev han: *"Du skønne Land med Dal og Bakker fagre"*, begge handlede om Sønderjylland. Den i vore dage mest kendte sang om Sønderjylland må være *"Det haver så nyeligen regnet"* af J. Ottosen fra 1890 med et billedsprog, der var til at forstå.

Posten kom hver dag med Kolding Folkeblad, og af og til havde han brev med fra Amerika. Amerika-feberen smittede, brevene fra Søren i Wisconsin trak i Peter, det var mulighedernes land. I Danmark var årslønnen for en landbrugsmedhjælper 243 kroner,²¹ så det var svært at få samlet sammen til en udbetaling til en gård. I 1906²² pakkede han amerikakisten, der var en stor trækasse med jernbånd. Men inden han tog af sted, lovede han sin mor at komme hjem igen, så ville hun hjælpe ham økonomisk, så han kunne købe en gård. Hun havde i mellemtiden solgt Brogaard til Christian og havde købt hus på Gyldenmandsvej i Kolding, hvor hun boede sammen med sin yngste datter Titte.

Peter var væk i tre år. Han udvandrede sammen med tre søskende fra Harte til Sleepy Eye i Wisconsin. Her arbejdede han som landmand hos en tysk immigrant.²³ Søren boede også i Wisconsin i en lidt større by ved navn Winnebago ikke langt derfra. Her boede han sammen med sin danske kone Mary, hun kom fra Lolland, men de havde først mødt hinanden i Amerika. På det tidspunkt, da Peter kom derover, havde de to børn. Helen født i 1904 og Spencer født i 1906. De fik yderligere to børn Howard fra 1909 og Donald fra 1910. Børnenes amerikanske navne afslørede, at Søren og Mary havde besluttet at blive i Amerika. Men Peter holdt sit løfte, amerikakisten kom hjem igen. I 1909 købte han en gård i Møsvrå i Almind Sogn.

Gården og familien

Hvis man sammenligner Almind Sogn, hvor Peter

Familien Pors flyttede til Harte i 1879, hvor de bosatte sig på en gård. Senere flyttede sønnen Peter Pors til Møsvrå, hvor han fik sin egen gård og stiftede familie. Kort & Matrikelstyrelsen.

Pors købte gård, med Harte Sogn, hvor han var vokset op, så er der mange lighedspunkter. Almind havde som Harte heller ikke eget mejeri, men på skellet ind til Viuf lå mejeriet kun 2,5 kilometer fra Møsvrå. Mejeriet var fra 1889, forsamlingshuset var fra 1878. Almind Sogn var grundtvigsk, og der var intet missionshus. Peter Pors kendte sognet, han havde jo været karl på en gård i 1903, da han søgte dansk

Julekort fra 1911 til Knud Knudsen fra Peter Pors og hustru. Her ses gården *Taunsballegård* (tidligere kaldet *Kirkehuset*) i Møsvrå fra sydøst. Året efter blev den gamle lade i bindingsværk revet ned, og der blev bygget en ny lade i vest. Foto: Privateje.

indfødsret. Gården var på 38 tønder land²⁴ med en ejendomsskyld på 24.000 kroner. Prisen for den faste ejendom var 21.317 kroner og 50 øre og 8.000 kroner for medfølgende løvsøre. Kontant udbetaling 9.317 kroner 50 øre²⁵. Jeg ved ikke, hvor mange penge han havde med hjem fra Amerika, eller hvor meget hans mor hjalp ham, men det ville have taget ham knap 40 år at tjene pengene ved at arbejde på landet, forudsat at han ikke brugte en krone på tobak, tøj, og hvad der ellers skulle til. I 1917 købte han af naboen, Anton Nielsen, yderligere to tønder land for 2.400 kroner. De blev betalt kontant. Herved blev gårdens samlede areal 40 tønder land.

Gården var trelænget, den havde et fritliggende strå-tækt stuehus fra 1857 med tre stuer, tre sovekamre,

forstue, køkken, lillekammer, karlekammer, bryggers og spisekammer. Under et af sovekamrene var der desuden en kælder. Stalden og laden blev bygget sammen i vinkel, da den gamle lade, der lå mod syd, blev pillet ned og en ny opført mod vest. Der var plads til tolv køer og opdræt, to til tre heste og et par stier til svin. Midt i 1920'erne blev adgangsvejen til gården ændret, gennem stalden gik en port, den blev sløjfet til fordel for mere plads til svin, det gav seks stier mere. Adgangsvejen blev ført op gennem haven. Loftet i stalden havde brandsikre hvælvinger. I laden var der kørelo både på langs og på tværs, desuden var der 'gulve' til opbevaring af det utærskede korn. I enden af laden var der et pindehus, det vil sige et rum til at opbevare kvas til komfuret, et tørvehus og et das. Der var et fritliggende maskinhus med huggehus og et tørreloft til det tærskede korn. Og så var der et hønsehus.

14 tønder land lå hen i vedvarende græs, resten blev dyrket. Med byg var der ti tønderland deraf halvdelen med udlæg, med havre fem tønderland, med roer fem og ligeledes fem tønderland til høslæt, resten var have og stenpikket gårdsplads og baggård. Peter Pors var ugift, derfor måtte han have en husholderske til at passe hus og have og til at lave mad til husbonden, karlen og drengen, der var ansat på gården. Den 1. januar 1910 stod der i regnskabsbogen under udgifter: "*Ingeborg Thomsen 20 kr.*" Ingeborg Thomsen kom fra Herslev, der ligger seks kilometer øst for Møsvrå, hun var da 25 år og forlovet med en ung mand fra hjemsoget. I løbet af sommeren ændredes teksten i regnskabsbogen

Ingeborg Thomsen fra Herslev. Guldnålen, som hun bærer om halsen, fik hun i konfirmationsgave. I dag er den i hendes oldebarn Mettes varetægt.

Foto: Privateje.

til det mere uformelle "Ingeborg". Theodor Post fik en dag et brev med fra Ingeborg, indholdet var ikke bare et brev, men der lå også en ring deri. Hun hævdede forlovelsen.²⁶

Den 2. og den 9. juli 1911 blev der lyst for Ingeborg Kirsten Thomsen og Peter Nielsen Pors i Almind Kirke, forloverne var gårdmændene Anton Nielsen i Møsvrå og Peter Petersen Thomsen, brudens far, i Herslev. Vielsen fandt sted i Herslev Kirke den 20. juli 1911.²⁷ Da brudeparret kørte hjem om aftenen efter festen i hestevogn, duftede hylden, har Ingeborg senere fortalt sin ældste datter Anna.

Kort efter blev der ifølge regnskabsbogen købt en vugge.²⁸ Den kom i brug den 28. november samme år. Drengen blev døbt den 14. januar 1912, han kom til at hedde Jens. Farmor, morfar, moster Marie og farbror Marius stod fadder sammen med forældrene. Den 25. juni 1913 blev Anna født, hendes faddere var foruden forældrene faster Titte og morbror Johannes fra Herslev. Helga kom til verden tre år efter den 27. juni 1916, hendes faddere var sammen med forældrene, faster Martha og morfar i Herslev. Da Emil kom til den 3. oktober 1921, var det naboerne i Møsvrå, der stod fadder stadigvæk sammen med forældrene, det var Anton Nielsens hustru, Laurits Frandsen og Hans Koed.²⁹ Emil døde i foråret 1922, han havde problemer med fordøjelsen. Mælk kunne han ikke tåle, derfor fik han knuste kiks opløst i varmt vand tilsat sukker.³⁰ Emil blev begravet på Almind kirkegård på et stort familiegravsted, hvor der var plads til hans forældre, når den tid kom.

Ved udbruddet af Første Verdenskrig blev 50.000 mand af sikringsstyrken indkaldt. Her ses toldboden og hovedvagten for sikringsstyrken i Kolding 1916. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Krigen

Da krigen brød ud i sommeren 1914, havde Danmark en radikal mindretalsregering under C. Th. Zahles ledelse. Udenrigsminister blev Erik Scavenius, og P. Munch blev forsvarsminister. Det blev den regering, der skulle balancere Danmark gennem krigen. Regeringen bestod af nøgterne realpolitikere, der mente, at man skulle holde følelser ude af politik. Nu gjaldt det Danmarks selvstændighed som nation, så Danmark erklærede sig neutral. Tyskland skulle ikke mistænke Danmark for at holde med England og Frankrig for at fremme mulighederne for at få grænsen flyttet sydpå.

Under hele krigen handlede Danmark med både Tyskland og England, begge krigsførende nationer havde hårdt brug for de danske landbrugsprodukter.

Men det gik ud over de danske transportskibe og deres besætninger, og 700 danske søfolk mistede livet.³¹ I 1917 mistede DFDS 19 skibe ved torpederinger og minesprængninger, alligevel var der 35% i udbytte til aktionærerne.³² Så det var en god forretning for både landbruget og rederiernes aktionærer. For at demonstrere Danmarks vilje til at forsvare sin neutralitet blev 50.000 mand af sikringsstyrken indkaldt i sommeren 1914. Peter Pors fik lavet et par snørestøvler, som han kunne tage på, hvis han skulle blive indkaldt. Han ville være sikker på, at han havde noget ordentligt fodtøj, hvis han skulle forsvare fædrelandet. Støvlerne blev nærmest et klenodie, som især børnene betragtede med stor ærefrygt. Efter krigen kom de i brug i stedet for de sædvanlige træskostøvler.

I Slesvig blev omkring 30.000 dansksindede sønderjyder indkaldt til den tyske hær, cirka 6.000 kom aldrig hjem. Hver eneste familie blev ramt. På hjemmefronten kæmpede befolkningen med manglende ressourcer, råvarer samt indførsel af et tiltagende rationeringsprogram. Også i Danmark kom der rationeringer og maksimalpriser for at fordele de varer, der var, retfærdigt. Efterhånden blev der mangel på de varer, som blev importeret. For industrien var det især manglen på kul og jern, der var et problem. Landbruget manglede kunstgødning, det bevirkede, at kornproduktionen gik ned. Men priserne var gode, og det var godt for dem, der producerede fødevarer, men skidt for dem, der skulle købe dem, navnlig for dem, der var blevet arbejdsløse på grund af mangel på råvarer til industrien.

Der kom gang i tørvegravningen, hvor det var muligt. Man startede også så småt produktionen af brunkul i Vestjylland. Anna og Jens hjalp med at stable tørv, der blev gravet i mosen. Når de var faste i overfladen, skulle de sættes op i kegler for at tørre helt igennem. Det var et sjovt arbejde, syntes de to små.³³ Men der var så meget andet, der ikke var sjovt især for Jens. De voksne snakkede altid om krig. Så snart naboerne kom på besøg, blev krigens gang drøftet. De forfærdelige efterretninger fra skyttegravene blev fortalt igen og igen. Han turde ikke sove alene, han var mørkeræd, og det var frygteligt om aftenen at skulle gå over på dasset eller at ligge alene inde i mellemkammeret i sin seng og forestille sig, at tyskerne kom.³⁴

Genforening

I 1915 havde H. P. Hansen sagt i den tyske Rigsdag: *"Mine Herrer! Under krigen har danskerne i Nord-slesvig, som det gentagne gange er bleven anerkendt fra højeste sted, gjort deres pligt. Vi venter nu, at De også ret snart opfylder Deres pligt"*.³⁵ Men der skulle gå lang tid. Kort før kapitulationen i november 1918 havde den amerikanske præsident Wilson fremsat en fredsplan efter *"folkenes selvbestemmelsesret"*. H. P. Hansen fik den 14. november 1918 tilsagn fra den tyske Rigsdag om, at det nordslesvigske spørgsmål skulle løses efter Wilsons fredsplan. Samme dag vedtog det danske Folketing og Landsting med alle stemmer mod én en resolution: *"Ingen anden ændring i Slesvigs stilling end en ordning efter nationalitetsprincippet stemmer med det danske folks ønske, følelse og interesse"*.³⁶

Ved fredsslutningen i Versailles fik Tyskland af de sejrende magter en meget hård fred, men danskerne og sønderjyderne holdt fast ved en sindelagsgrænse. Flensborg var i løbet af perioden fra 1864 blevet fortysket, men byen havde en symbolværdi for mange danskere og især for kongen, hvis slægt kom fra Glücksborg på sydsiden af Flensborg fjord. På trods af uenighed om, hvorvidt Flensborg skulle være med i Afstemningszone I, valgte vælgerforeningen i den såkaldte Aabenraa resolution at foreslå, at Zone I gik syd om Tønder og nord om Flensborg. Det trak ud med afstemningen, alle havde håbet på sommeren 1919, men der blev først afstemning i Zone I den 10. februar 1920.

Oprindeligt var det kun meningen, at personer over 20 år, der enten havde boet i Slesvig i 20 år eller var født i Slesvig og senere udvist af magthaverne, havde stemmeret. Men under tilblivelsen af Versailles-traktaten blev der ved en fejl åbnet op for, at alle født i området kunne stemme uanset bopæl, hvilket betød, at efterkommere af tyske embedsmænd også fik stemmeret.³⁷

Det var koldt den 10. februar 1920, hvor afstemningen skulle finde sted. Der var storm og slud, så Peter Pors har sikkert haft snørestøvlerne på. Bowlerhatten, han normalt brugte til festlige lejligheder, var svær at styre, og den varmede heller ikke meget om ørerne, så Ingeborg har nok fundet ørevarmerne frem. Hvordan mon han kom til Oxenvad for at stemme? Formodentlig cyklede han de to kilometer i modvind til Almind og tog toget, 'Æ Eitergris'

(Egtvedgrisen) til Kolding. Her mødtes han med Niels, Christian og Marius. De tog toget over Lunderskov til Sommersted, herfra var der et par kilometer at gå til Oxenvad. De har nok snakket om, at det var en skam, at Søren ikke kunne være med. Deres mor oplevede heller ikke genforeningsglæden, hun døde i 1915.

Ved afstemningen i Oxenvad blev der afgivet 437 danske stemmer og 79 tyske. Der var 189 tilrejsende fra Danmark og 24 fra Tyskland.³⁸ I hele Zone I var valgdeltagelsen på 90%. 75.431 havde stemt dansk og 25.319 havde stemt tysk.³⁹ Den 14. marts stod slaget om Flensborg, der blev stemmetallene 8.944 danske og 27.081 tyske. Flensborg lå i Zone II, hvor afstemningen skete kommunevis, men ingen af områderne havde overvægt af danske stemmer.

Den 10. juni red Christian X over grænsen. *“En røvet datter dybt begrædt er kommet frelst tilbage”*, skrev Henrik Pontoppidan i et julehæfte om Sønderjylland udgivet af Berlingske Tidende i 1918.⁴⁰

Livet på gården og i landsbyen

1921-22 faldt priserne på landbrugsvarer 40%. Landmandsbanken krakkede i 1922. Samme år var 50.000 arbejdere i konflikt i 66 dage, og i 1925 lock-outede arbejdsgiverne 100.000 arbejdere i 40 dage.⁴¹

Rystelserne fra den store verden forplantede sig selvfølgelig til Møsvrå. Prisfaldet var voldsomt, men under krigen var priserne steget mere end prisfaldet efter krigen. Da der var mangel på foder under kri-

gen, var antallet af svin skåret ned, men nu kom der med den nye stald rigtig gang i svineproduktionen. Når svinene fik slagtevægt, blev de på fjedervognen kørt til stationen i Almind, hver tirsdag og fredag kom der et specielt grisetog, der transporterede svin til slagteriet i Kolding.⁴² På de samme ugedage var der marked i Kolding, ofte cyklede Peter Pors ind for at handle kreaturer eller blot for at følge med i priserne. Hvis det var sommer, bar han stråhat ellers en bowlerhat, sort tøj og vest, hvid skjorte med løs flip og sløjfe.

Han førte omhyggeligt regnskab med udgifter og indtægter. Til udgifterne hørte lønninger til en pige, en karl og en dreng. Han havde nemt ved at få folk, de kom ofte selv og spurgte⁴³, om de kunne få plads, når der var skiftedag enten til 1. maj eller 1. november. Og det tyder på, at de blev behandlet godt. Her var husmoderen en væsentlig faktor. Alle steder skulle der arbejdes hårdt, men ikke alle steder var maden lige god og rigelig og omgangstonen behagelig. Men Ingeborg var en dygtig husmoder. Hun lavede mad til de seks daglige måltider sammen med pigen. Havregrød om morgenen efter malkningen, frokost klokken halv ti med rugbrød og kaffe, det blev leveret i marken, hvis arbejdet foregik der. To retter til middag, grød og kartofler med sovs og kød, somme tider hvidkåls- eller grønkålsuppe med suppekød, kartofler og peberrodssovs. Efter middagshvilet var der kaffe og franskbrød eller kage. Aftensmad med stuede kartofler og smørrebrød. Aftenskafe med kage eller om sommeren frugtgrød med mælk.

Peter Pors går sin formiddagstur. Han er stoppet op ved pumpen foran indgangen til hestestalden.
Foto: Privateje.

Ingeborg og Peter Pors i haven sammen med deres børn. Fra venstre: Anna, født 1913, Jens, født 1911, samt Helga født 1916. Foto: Privateje.

Når saltkarret var tomt, blev der sendt bud efter Martin Slawter, så blev der kogt vand i gruekedlen, vaskekarret skuret og stigen hentet frem. Når grisen var stukket, blodet var rørt, og indvoldene taget ud, skulle slagteren have kaffe og en snaps, inden han gik i gang med at partere og lave medister og lungepølse. Blodpølsen blev kogt i gruekedlen. Alt blev udnyttet. Det tog flere dage, inden alt var saltet ned og henkogt, så det var travle dage for Ingeborg. Heldigvis var det nemt med maden, for der var blodpølse nok til flere dage. Først fik de den nykogt med fedtegrever og sirup, de næste dage blev den stegt på panden. Naboerne fik også et stykke. Det kom jo igen, når de slagtede.

I 1920 kom der elektricitet til Almind. Da der kom malkemaskiner, blev det mændene, der stod for malkearbejdet, hvilket lettede arbejdsbyrden for kvinderne. Inde kom der elektrisk lys, så man var fri for arbejdet med petroleumslamperne, der hver dag skulle renses for ikke at ose. Hvornår Peter Pors fik tærskværk og kværn, ved jeg ikke, men han har haft det, før de fik strøm. Trækkraften var en hestegang på gårdspladsen. Senere blev det ret almindeligt at have en petroleumsmotor til det formål. Markarbejdet blev også mekaniseret. Slåmaskinen havde været i brug et stykke tid. Det var en stor forbedring, da slåmaskinen fik et aggregat påsat, der kunne lægge kornet i bundter en såkaldt aflæggermaskine. Så var det nemt, når kornet skulle bindes i neg. Men høsten krævede alle mand af huse, børnene var ikke gamle, inden de lærte at binde neg og sætte negene i skok.

Men livet var også andet end arbejde. De førte stor selskabelighed først og fremmest med naboerne. Der blev holdt kaffebesøg, hvor man på skift besøgte hinanden efter indbydelse til aftenskafe. Telefonen blev brugt, når invitationerne skulle ud til alle naboerne. Altid i to omgange så man havde kortspillerne én aften og ikke-kortspillerne en anden aften. Det skete to gange om året, man inviterede, så det betød, at med invitationerne fra de andre gårde, ja så sås man mindst hver fjortende dag. Traktementet var kaffe med syv slags brød, boller, kringler, sandkage og lagkage og tre slags småkager. Før kaffen snakkede man, efter kaffen skulle mændene ud og se bedriften, bagefter spillede man kort til midnat.

I Møsvrå havde de et Gåselav med oldermand. På skift holdt man gåsegilde Mortensaften. Oldermanden sad for bordenden. Han skulle, inden de andre fik noget, smage snapsen til, når den var godkendt, fik de øvrige tilstedeværende herrer skænket en snaps, og først ved tredje ombæring deltog kvinderne. Ved gildets afslutning meldte den næste i rækken sig til at holde gilde næste år.

Familiebesøgene var også vigtige. Peters familie var jo stor, men de kom hvert år på besøg, gerne om sommeren. Når de skulle på familiebesøg i Herslev kørte de i charabanc, først havde de en blå med træhjul og jernbeslag. Da naboen Hans Koed fik bil, købte Peter Pors hans charabanc, den var gul og havde faste gummihjul.⁴⁴ Foruden kuskesæde havde en charabanc bænke på langs. I tilfælde af regnvejrs var der et dækket, man kunne knappe over benene.

Peter Pors holdt også forbindelsen ved lige med Søren i Amerika. De fik billeder af familien i Californien, hvortil de var flyttet fra Wisconsin. Billederne lå sammen med mange andre fotografier af familien i en krystalskål, som stod på bordet i den pæne stue. I skålen var der også to postkort fra dengang, Peter Pors var i Amerika, de forestillede det store jordskælv i San Francisco i 1906. Hjemmet følte trygt og godt sammenlignet med det farlige udland.

Jens, Anna og Helga gik skole i Almind. Der var både en forskole for de små børn og en stor skole for de store. Der var syv årgange inddelt i fire klasser. Lærerinden havde første samt lille anden og store anden, hvor de to sidstnævnte var samlet i én klasse. Dertil var lille tredje og store tredje samlet i én klasse, og lille fjerde og store fjerde samlet i en anden klasse, dem havde læreren. Om sommeren gik anden og fjerde klasse i skole om formiddagen, mens første og tredje klasse gik om eftermiddagen. Om vinteren gik de i skole hver anden dag. Pigerne havde håndgerning hver lørdag eftermiddag, da havde drengene fri. De cyklede de to kilometer til skole. Da døtrene skulle konfirmeres, var det ikke Moster Marie fra Herslev, der blev betroet at sy kjoler til de unge damer. Nej, de fik syet kjoler af hvid silke hos en skræddermester i Kolding. Der skulle være stil over det.

Ingeborg var ikke så rask, hun havde problemer med hjertet, hun blev indlagt på Vejle sygehus. Da hun kom hjem, skulle hun tage den lidt med ro. Hun

Helga gik på Ry Højskole i sommeren 1935. Her ses et postkort af Ry Højskole anno 1920.

Foto: K. N. Baunsgaard / Ry Lokalarkiv.

holdt meget af at læse, så hun sad sommetider i sin stol med en bog. Hun havde blandt andet Thomas Olsen Løkkens "*Klavs Bjerg og Bodil*". Peter Pors syntes vist nok, det var lidt spild af tid at sidde og læse romaner.⁴⁵

I 1927 udkom en lokalhistorisk bog om sognet Almind. Den blev ikke købt, og det var ikke på grund af prisen, og heller ikke fordi den lokale historie ikke interesserede familien, men fordi der på side 169 stod: "*Jens Henrichsen solgte 1844 til en mand ved navn Jens Mogensen, og da denne to år senere drak sig ihjel...*". Jens Mogensen, der drak sig ihjel, var far til Martha Christensen Mogensen, og hun var mor til Peter Pors.⁴⁶

Statsradiofonien blev oprettet i 1925. Fire år efter fik familien radio, den blev sikkert købt for at Peter

Pors kunne følge pressens radioavis og markedsnoteringerne, men Helga blev meget dygtig til at finde de stationer, der spillede dansemusik.⁴⁷

Død, krise og sammenhold

Landbruget var Danmarks førende erhverv omkring 1930, det var nationens stolthed, 80% af eksporten kom fra landbruget. 60% gik til England og 20% til Tyskland.⁴⁸

Folkeholdet på gården i Møsvrå var blevet indskrænket. Da Anna var 13 år, havde de ikke mere brug for en tjenestepige, Anna og Helga var så dygtige, at de kunne erstatte pigen. De gik jo også i skole forskudt for hinanden, så der hele tiden var en hjemme til at hjælpe deres mor. Jens overtog den ene af karlenes pladser, da han blev konfirmeret.

De gode tider blev ikke ved. I oktober 1929 skete det store børskrak på Wall Street i New York. Det ramte Tyskland og England, der var de to vigtigste importører af danske landbrugsvarer. I første omgang faldt kornpriserne, hvilket betød, at det blev billigere at producere svin. Produktionen blev sat op, hvilket resulterede i problemer med afsætningen og prisfald. For at kunne afsætte svinene til England måtte man "*binde en tiér i halen på dem*".⁴⁹ Jo mere man producerede, jo fattigere blev man. Priserne nåede bunden i 1932, da fik landmanden kun en fjerdedel af, hvad han havde fået i 1920, og cirka halvdelen af, hvad han fik i 1929. Mange gårde gik på tvangsauktion. Det gik blandt andet ud over de landmænd, der i de gode tider havde optaget lån for at mekanisere

eller udvide. Ved en tvangsauktion var det ikke bare produktionsstedet og selvfølelsen, der gik sig en tur, hjemmet forsvandt også.

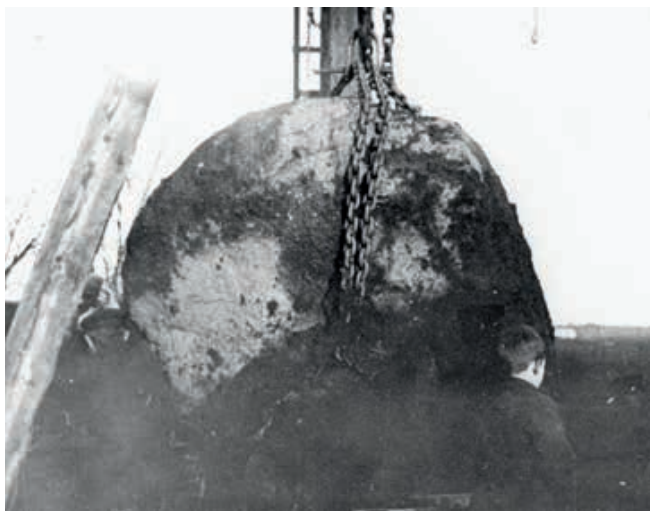
Men det var ikke det værste. Midt på sommeren i 1932, mens Anna var på højskole i Antvorskov, skete katastrofen. Ingeborg fik et slagtilfælde og døde i løbet af tre dage, hun var kun 47 år gammel. Alt andet blev pludselig ligegyldigt. Anna rejste efter begravelsen over på højskolen og hentede sine ting. Den første vinter var både Helga og Anna hjemme for at passe hus for deres far. De gjorde alt, hvad de kunne for, at det hele blev passet ligesom, da deres mor levede. De sørgede for sammen med deres far, at selskabeligheden blev holdt ved lige. Det kunne godt være svært, når nævenyttige nabokoner diskret strøg en finger hen over buffeten for at se, om de to piger på 16 og 19 år nu også formåede at holde huset, som de skulle. Men de havde jo gået i en god skole, så det eneste, nabokonen fik, var en lang næse: Der var ingen støv på fingeren.⁵⁰ Til jul blev der bagt og stegt som de tidligere år. Anna lavede småkagerne, mens Helga skulle passe ovnen, der jo ikke havde glaslåge, ingen over- og undervarme, men skulle holdes passende varm ved at fyre i komfuret.⁵¹

Senere blev det sådan, at Anna og Helga skiftedes til at være på højskole eller have plads, mens den anden var hjemme hos Peter Pors. Han betalte deres højskoleophold. Krisetider eller ej børnene skulle, som det dengang var tradition i gårdejer kredse, på højskole. Jens var på Ladelund Landbrugsskole.

Helga var på Ry Højskole i sommeren 1935.

Midt under den værste del af krisen greb regeringen ind. Socialdemokratiet var i løbet af 1920'erne blevet landets største parti. Under krisen i 1930'erne var Stauning statsminister for en flertalsregering bestående af socialdemokrater og radikale⁵², men da krisen kradsede allerhårdest, samledes regeringens parter med repræsentanter for Venstre og De Konservative i Staunings hjem i Kanslergade. Krisen omfattede ikke kun landbruget, men hele samfundet. Arbejdsløsheden var stor. Arbejdsgiverne forlangte, at de, der var i arbejde, skulle have deres løn reduceret med 20%, der var trusler om lockouter og strejker. Kanslergadeforliget var meget omfattende, men for Peter Pors og de øvrige landmænd var det vigtigste devalueringen på 10% af kronen i forhold til det engelske pund og så svinekortordningen. Den betød, at hver svineproducent fik en garanteret mindstepris for det antal svin, han havde svinekort til. Hvis han producerede flere, måtte han nøjes med markedsprisen⁵³. Svinekort blev en attraktiv handelsvare.

Peter Pors og de andre bønder i Møsvrå stod krisen igennem uden en eneste tvangsauktion. Da Jens en dag skulle ud for at slå hegnspæle i for at lave indhegning til køerne på den mark, hvor de havde haft høslæt, fik han problemer. Han kunne ikke banke pælen i, den stødte mod noget hårdt. Det fortalte han, da han kom hjem til middag. Årsagen skulle selvfølgelig undersøges, det viste sig, at der lå en kæmpe stor sten i marken. Naboerne kom og kiggede, aldrig havde de da set så stor en sten. Den

Møsvråstenen blev taget op fra Peter Pors' mark vest for laden. Alle beboere med tilknytning til Møsvrå ønskede at rejse dette mindesmærke over den krise, landbruget havde været igennem.

kunne hverken rokkes eller flyttes med de hjælpemidler, de havde til rådighed. Der blev snakket meget om den sten. Skulle den slås i stykker? Den var nok meget værd hos en stenhugger. Så fik Peter Pors en idé, hvad med at få den rejst som et minde over alt det, de sammen havde været igennem. Alle var med, da det skete. Anna og en af nabokonerne fik dog ikke det hele med, for de havde travlt med at lave mad. Alle bidragyderne var inviteret til spisning. Da det blev forår, blev der plantet rundt om Møsvråstenen, som den har heddet siden. Man plantede en eg, en bøg, en birk, en gran og en fyr, som skulle symbolisere de nordiske lande. Naboen, Anton Nielsen, der ejede jorden på den anden side af vejen, gav et tilsvarende stykke jord til fælles fornøjelse.

På billedet til venstre bliver Møsvråstenen taget op af Peter Pors' mark, mens billedet til højre viser stenen anno 2003. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Her blev der hvert år tændt byens sankthansbål. Efter bålet var der dans for ungdommen. I 1937 holdt Peter Pors bryllup for sin yngste datter, Helga, hun blev gift med Peder Teglberg Madsen. Efter giftermålet bosatte de sig på en ejendom ved Fjerritslev. Jens blev gift i 1939 med Olga Olsen, de købte nabogården i Møsvrå. Anna blev gift med Falle Lindberg i 1940, de flyttede til Strib, hvor de købte gård.

For Peter Pors betød det, at han ikke mere på gården var omgivet af sine egne, han måtte have fremmed hjælp både ude og inde. Det værste var at få en ordentlig husholderske. Den første flyttede i utide. Den anden havde en dreng med, det gik heller ikke for godt. Den sidste kendte han, hun havde været

Børnebørnene Kirsten og Inger sidder på trappen ved fordøren og holder på et par dejlige hundehvalpe. På gården var der en foxterrier, som to gange om året

var leveringsdygtig i et kuld hvalpe.
Foto: Privateje.

ung pige i flere år på en af nabogårdene, og hun var mere stabil. Men alligevel var det ikke helt, som det skulle være, maden smagte ikke, som det Ingeborg lavede, eller som Anna og Helga lavede den. Arbejdet og ansvaret blev for tungt, noget skulle der ske. Da krigen kom, blev det heller ikke nemmere med rationeringer, kornafleveringer og så videre.

Aftægt

Den 9. april blev Danmark besat. Peter Pors brød sig ikke om tyskerne og Tyskland, og selvom han boede i en lille landsby, kunne han ikke undgå at få dem tæt ind på livet. På nabogården, som Jens og Olga havde, blev der lavet en forlægning med barakker, så det skete ofte, at en tysk soldat stod i bryggerset og ville købe æg eller flæsk, men det var forgæves. Han spekulerede meget over, hvad han skulle gøre, han ville helst blive på gården, men han magtede ikke længere arbejdet. Løsningen kunne være at forpagte gården ud, men hvornår og under hvilke omstændigheder? Om han fik spurgt mine forældre, der boede ved Fjerritslev, om de ville komme til Møsvrå og overtage forpagtningen, ved jeg ikke. Men den 1. januar 1942 havde de solgt deres ejendom ved Fjerritslev, og forpagtningsaftalen blev underskrevet hos sagføreren i Kolding den 18. februar 1942.

“§ 1 Forpagtningen omfatter Gaarden med Bygninger, Avl og Afgrøde, Besætning, Redskaber og Maskiner, men Ejeren har forbeholdt sig at blive boende paa Ejendommen i Forpagningstiden og forbeholdt sig at faa fuld forplejning, herunder Bolig, Kost og Varme samt Vask og Renlighed, hos Forpagteren; der indrettes ikke nogen særlig Bolig for ham, idet det forudsæt-

*tes, at Parterne lever sammen som hidtil”.*⁵⁴ Det var ikke bare en forpagtningsaftale, men også en aftale om aftægt.

Peter Pors flyttede op i det øverste kammer, der fik han soveværelse, og den øverste stue blev hans dagligstue. Det meste af dagen tilbragte han dog som tidligere i køkkenet ved Helga, i dagligstuen sammen med resten af familien og de ansatte, eller han gik ud for at se, hvad de lavede i stalden og marken. Hver formiddag gik han en tur hen til Jens og Olga. Og ofte sad han på foderkassen og så på, at Jens malkede til aften.

Det var nyt og anderledes at slippe ansvaret og en kunst at lade være med at blande sig. Det var kendt og rart, at Helga var i køkkenet og stod for husholdningen. Men det bedste var lille Inger, hans første barnebarn, der var knap et år, da de flyttede hjem. Allerede den første dag, de holdt i gården med flyttelæsset, ringede en nabo og indbød Helga og Peder til aftenskafe, så da skulle Peter Pors for første gang tage vare på sit barnebarn alene. Han var usikker og nervøs, men stolt som en pave, da de kom hjem, og Inger lå og sov trygt og godt i bedstefars seng.⁵⁵ Selvom der var andre børnebørn, og der kom flere til, ja så var Inger hans øjsten. Hun fik Ingeborgs sølvkors af ham. Hver gang noget gik hende på tværs, så var replikken: *“Så går jeg bare op til bedstefar”*. Rationeringerne og restriktionerne prægede hverdagen. For at spare på el-forbruget om dagen, skulle man tærse om natten. Men det blev så til, at naboerne hjalp hinanden og sluttede af

Gården blev i 1909, ved Peter Pors' overtagelse, kaldt *Kirkehuset*, idet stedet i gammel tid havde hørt under kirken. Senere fik gården navnet *Taunsballegård*. Da Peter Pors kom på aftægt, fik han de to rum i gavlen

mod syd. Midt i haven står det gamle æbletræ, hvis blomster prydede hans kiste ved hans begravelse i maj 1948. Foto: Privateje.

omkring køkkenbordet. Da der blev udgangsforbud om aftenen, ja så holdt man kortspil og kaffebesøg om eftermiddagen. Varemanglen var alle fælles om, man hjalp sig, så godt man kunne, trævlede op, strikkede om, lavede selv kartoffelmel. Hvis et svin døde, blev det kogt til sæbe.

Det var med lettelse og glæde, at frihedsbudskabet i 1945 blev modtaget den 4. maj om aftenen. Næste formiddag stod alle gårdens beboere omme bag laden og lyttede til kirkeklokkerne fra Almind Kirke, der ringede freden ind. For Peter Pors må dagen have mindet ham om den 10. februar 1920.

Forpagtningsaftalen gjaldt i fem år. Han ville gerne have forlænget den, men de unge mennesker ville købe gården, og det var han ikke indstillet på, han ville blive ved med at være gårdejer. Først da de begyndte at se på andre gårde, der var til salg, gav han sig. Aftægtsordningen fortsatte.

Det betød meget for ham, at der stod "*Til Hr. Gårdejer Peter Pors*" på de breve, han modtog. En gang i 1920'erne modtog han et brev med påskriften: "*Til Hr. Boelsmand Peter Pors*". Firmaet, der havde sendt brevet, handlede han aldrig med mere. Han var ikke boelsmand, han var gårdejer. Men efter afståelsen af gården til datteren og svigersønnen, måtte han nøjes med: "*Til Hr. Rentier Peter Pors*".

Theodor Post kom stadigvæk hver dag med Kolding Folkeblad og breve. En dag havde han en pakke med fra Amerika. I den var der svesker og rosiner, risen-

gryn og sytråd, det var varer, som man havde savnet i meget lang tid. Helga fik lov til at vælge først, for indholdet skulle selvfølgelig fordeles. Hun valgte sytråden, det var det, hun havde manglet mest. Med resten af pakken under armen gik Peter Pors hen til Olga og Jens, de skulle også have glæde af Marshall-hjælpen fra farbror Søren.⁵⁶

Vinteren 1947-48 kom Peter Pors på sygehuset, han havde problemer med hjertet og lungebetændelse. Han kom hjem igen og stod under lampen ude i bryggerset og talte de dråber af nitroglycerin op, som han skulle have for at styrke hjertet. Og han glædede sig med Inger og Ingeborg, Jens og Olgas ældste datter, til deres første skoledag den 1. april. Godt en måned senere fik han en morgen et slagtilfælde, og han døde ved middagstid samme dag. Det var den 12. maj 1948. Inger gik omme bag laden, da hendes far kom og fortalte hende, at bedstefar var død. Ingers første tanke var, at så skulle bedstefar ligge i sin kiste ligesådan, som Snehvide lå i den eventyrbog, som bedstefar havde givet hende.⁵⁷ Peter Pors' kiste blev pyntet med blomster fra det store æbletræ i haven.

Referencer

Bryld, Carl-Johan *Danmarkshistorie fra oldtid til nutid*. Gyldendal 2.udg.

Fink, Troels *Rids af Sønderjyllands Historie* Schultz Forlag 1943

Hvidt, Kristian *Danske veje vestpå* Politiken 1976

Hvidt, Kristian *Flugten til Amerika eller drivkræfter i*

masseudvandringen fra Danmark 1868-1914 Universitetsforlaget Aarhus 1971

Lindholm, Poul *Almind Sogn bruske Herred* 1927

Mørch, Søren *Den ny Danmarkshistorie 1880-1960*

Gyldendal 2. oplag 1982 *Politikens Danmarks-historie bind 12, 13 og 14*

Politikens Forlag 1965

Scocozza, Benito *Danmarks Historie hvem hvad hvor når* Politiken 1976

Steensberg, Axel *Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede bind I og II* Nyt Nordisk forlag Arnold Busck 1963

Trap *Danmark 4. udg. Bind IX* 1930

Trap *Kongeriget Danmark 3. udg.* 1904

Trap *Kongeriget Danmark 4. udg.* 1926

Vejle Amts Aarbøger 1917 *Af Harte Bys Historie* ved J. O. Bransdorff

Kilder

Alfabetisk Navneliste over Personer, der i Aarene 1850-1915 v. Lov har erhvervet Dansk Indfødsret.

Det danske Udvandrerarkiv

Kirkebøger fra Ørsted, Almind og Harte

Skøder

Forpagtningskontrakten fra 1942

Bagsiden af sangen fra indvielsen af Møsvraastenen

Helgas vandrebo fra Ry Højskole

Desuden vil jeg rette en tak til Moster Anna, Tante Olga gift med Jens Pors og til mine to søstre Inger og Karen, fordi de så velvilligt har øst af deres erindringer. Der skal også lyde en tak til min kære mand

Svend, for gennemsyn, hjælp og gode råd.

Hvor de mundtlige kilder har været uenige, har jeg valgt, hvad der forekom mig mest sandsynligt og sammenholdt det med, hvad jeg har fået fortalt af min mor Helga og skriftlige kilder.

Noter

1. Søren Mørch: Den ny Danmarkshistorie fra 1880 til 1960 s. 1
2. Politikens Danmarkshistorie bind 11 s. 510
3. Ibid. s. 519
4. Ibid. s. 521
5. Troels Fink: Rids af Sønderjyllands historie s. 176
6. Trap Danmark 1930 s.132
7. Troels Fink: Rids af Sønderjyllands Historie s. 177
8. Ibid. s. 179
9. Ørsted Kirkebog
10. Samtale med Anna Lindberg
11. Vejle Amts Aarbøger s.167
12. Søren Mørck: Den ny Danmarkshistorie fra 1880-1960 s. 55
13. Trap Danmark 3. udg. 1904 s. 423
14. Axel Steensberg: Dagligliv i Danmark bind II s. 277
15. Samtale med Anna Lindberg
16. Samtale med Olga Pors
17. Søren Mørck: Den ny Danmarkshistorie fra 1880-1960 s. 34
18. Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850-1915 v. Lov har erhvervet Dansk Indfødsret.
19. Søren Mørck: Den ny Danmarkshistorie 1880-1960 s. 138

20. Carl Johan Bryld: Danmark fra Oldtid til Nutid s. 172
21. Kristian Hvidt: Flugten til Amerika s. 261
22. Samtale med Helga Madsen
23. Samtale med Olga Pors
24. Poul Lindholm: Almind sogn s. 186
25. Originalt skøde
26. Samtale med Anna Lindberg
27. Herslev Kirkebog
28. Samtale med Olga Pors
29. Almind Kirkebog
30. Samtale med Anna Lindberg
31. Bryld: Danmarkshistorie fra oldtid til nutid s. 186
32. Ibid. s. 190
33. Samtale med Anna Lindberg
34. Samtale med Olga Pors
35. Bryld. Danmarkshistorie fra oldtid til nutid s.187
36. Ibid. s. 189
37. Troels Fink: Rids af Sønderjyllands historie s. 213
38. Trap: Kongeriget Danmark 4.udg. bind IX 1930
39. Troels Fink: Rids af Sønderjyllands Historie s. 216
40. Højskolesangbogen 12.udg. 1933
41. Ibid. s. 195-198
42. Almind Sogn i 1900-tallet s. 23
43. Samtale med Anna Lindberg
44. Ibid.
45. Samtale med Helga Madsen
46. Samtale med Anna Lindberg
47. Ibid.
48. Politikens Danmarkshistorie bind 13 s. 302
49. Ibid. s. 401
50. Samtale med Helga Madsen
51. Ibid.
52. Bryld: Danmarkshistorie fra oldtid til nutid s. 315
53. Politikens Danmarkshistorie bind 13 s. 417
54. Forpagtningsaftalen
55. Samtale med Helga Madsen
56. Ibid.
57. Samtale med Inger Pors

Sommeren 1936. Det unge par i midten fejrer deres forlovelsesdag. Fra venstre ses Kjeld Markussen, Peders morbror i København, Peter Pors, Peder

Teglberg Madsen, Helga Pors, Anni, Kjelds datter, og Jens, Helgas storebror.

Foto: Privateje og Kolding Stadsarkiv.